12th

Roll No. ....

Total No. of Pages : 8

Total No. of Questions : 14

उत्तरमध्यमा द्वितीयखण्ड

विषय कोड : 801

अनिवार्यसंस्कृतम्

प्रथम-प्रश्नपत्रम्

समय : 3 घण्टे **पूर्णांक : 100**

निर्देश :– प्रश्नाः खण्डत्रये विभक्ताः। **सर्वे** प्रश्नाः अनिवार्याः।

(खण्ड 'अ')

(सर्वेषां छात्राणां कृते)

1. उचितं विकल्पं चित्वा लिखत – 5×1=5

(क) वासवदत्ता राजकुमारी आसीत् –

(अ) काशीनगरस्य (ब) धारनगरस्य

(स) भोजपालनगरस्य (द) उज्जयनीनगरस्य

(ख) रूपकानि भवन्ति –

(अ) दशसंख्यका (ब) द्वादशसंख्यका

(स) त्रयोदशसंख्यका (द) चतुर्दशसंख्यका

412

(ग) उदयनस्य मित्र: आसीत् –

(अ) वसन्तक: (ब) रूमण्वान्

(स) आरुणि: (द) विदूषक:

(घ) नाटकमेव नाट्यं ……………… परिभाषा अस्ति।

(अ) पद्यस्य (ब) गद्यस्य

(स) नाटकस्य (द) श्लोकस्य

(ङ) राज्ञ उदयनस्य प्रधानमन्त्री आसीत् –

(अ) वासन्तक: (ब) यौगन्धरायण:

(स) लावण्क: (द) दर्शक:

2. रिक्तस्थानानि पूरयत – 2×5=10

(उदयनस्य, उदयन:, षङ्, त्रयोदश:, विघ्नविघाताय)

(क) मङ्गलाचरणं क्रियते ………………।

(ख) कौशाम्बीराजधानी आसीत् ………………।

(ग) ……………… धीरललितो नायकोऽस्ति।

(घ) स्वप्नवासवदत्त नाटके ……………… अंका: सन्ति।

(ङ) भासस्य ……………… नाटकानि सन्ति।

3. युग्ममेलनं कुरुत – 2×5=10

(क) नायक: आरुणि:

(ख) उदयनस्य शत्रु: विदूषक:

(ग) हास्यकर्त्ता भाग्यपंक्तिः

(घ) चक्रारपंक्तिरिव गच्छति उदयनः

(ङ) नन्दयति हर्षयतिः नान्दी

4. संस्कृतेन उत्तरं लिखत – 3×5=15

(1) नायकस्य परिभाषा काऽस्ति ?

(2) कति रूपकानि भवन्ति ?

(3) धीरललितनायकस्य वैशिष्ट्यं लिखत।

(4) प्रकाशमित्यस्य किं तात्पर्यम् ?

(5) आरम्भः इत्यस्य कोऽर्थः ?

5. नाटकस्य परिभाषा स्वरूपं च लिखत। 10

अथवा

स्वप्नवासवदत्तनाटकमाश्रित्य श्लोक द्वौ लेख्यौ।

(खण्ड 'ब')

(व्याकरणछात्राणांकृते न्यायसिद्धान्तमुक्तावल्यां प्रश्नांः)

6. एकपदेन उत्तरत – 1×15=15

(*i*) पदार्थाः कति ?

(*ii*) गुणाः कियन्ताः ?

(*iii*) कतिविधं सामान्यम् ?

515

(*iv*) कालः कतिविधः ?

(*v*) रूपं कतिविधम् ?

(*vi*) षड्विधः कः ?

(*vii*) स्पर्शः कतिविधः ?

(*viii*) सन्निकर्षः कतिधः ?

(*ix*) अपरत्वं कतिविधम् ?

(*x*) प्रत्यक्षे कः सन्निकर्षः ?

(*xi*) शब्दे प्रत्यक्षे कः सन्निवर्षः ?

(*xii*) स्नेहः कुत्र तिष्ठति ?

(*xiii*) बुद्धिः कति विधा ?

(*xiv*) कतिविधः गन्धः ?

(*xv*) दिशः किम् ?

7. रिक्तस्थानानि पूरयत – 1×5=5

(*i*) तर्कसंग्रहस्य लेखकः .... अस्ति।

(*ii*) कर्माणि .... सन्ति।

(*iii*) वायुः .... ।

(*iv*) द्रव्याणि भवन्ति .... ।

(*v*) जलं .... विधम्।

415

8. न्यायसिद्धान्तमुक्तावल्याः केचन **पञ्च**प्रश्नाः समाधेयाः – 5×5=25

(*i*) अनुभवस्य किं लक्षणम् ?

(*ii*) पृथिव्याः किं लक्षणम् ? व्याख्यायताम्।

(*iii*) निमित्तकारणस्य लक्षणं किं ? किञ्चोदाहरणम् ?

(*iv*) परामर्शस्य किं स्वरूपम् ?

(*v*) वाक्यं कतिविधम् ?

(*vi*) धर्मस्य अधर्मस्य किं लक्षणम् ?

9. संस्कारः कतिविधः तद्भेदाश्च के ? 5

अथवा

सुखस्य किं लक्षणम् ?

(खण्ड 'स')

(व्याकरणेतरच्छात्राणां कृते लघुसिद्धान्तकौमुद्याः प्रश्नाः)

10. उचितं विकल्पं चित्वा लिखत – 5×1=5

(*i*) लघुसिद्धान्तकौमुद्याः लेखकः अस्ति –

(अ) कैयटः (ब) नागेशः

(स) वरदराजः (द) पाणिनिः

(*ii*) चतुर्दश शूत्राः भवन्ति –

(अ) व्याकरणशास्त्रे (ब) ज्योतिषशास्त्रे

(स) वेदे (द) दर्शनशास्त्रे

416

(*iii*) लट् लकारस्य प्रयोगः भवति –

(अ) भूतकाले (ब) वर्तमानकाले

(स) भविष्यकाले (द) उभयकाले

(*iv*) नमः स्वस्ति स्वाहा स्वधा योगे भवति –

(अ) द्वितीया (ब) तृतीया

(स) चतुर्थी (द) पंचमी

(*v*) यथाशक्तिः इत्यत्र समासः अस्ति –

(अ) द्वन्द्व समासः (ब) तत्पुरुष समासः

(स) कर्मधारय समासः (द) अव्ययीभाव समासः

11. रिक्तस्थानं पूरयत – 5×1=5

(च, नमः, सप्तमी, आधारसंज्ञा, चतुर्थी)

(*i*) हरये ………………… ।

(*ii*) अकथितं ………………… ।

(*iii*) अधिकरणस्य ………………… ।

(*iv*) आधारे ………………… विभक्तिः भवति।

(*v*) सम्प्रदानविधायकसूत्रं ………………… अस्ति।

UI7

12. युग्ममेलनं – 5×1=5

(*i*)	आधार: कतिधा	–	स्मरति
(*ii*)	गां दोग्धि	–	कर्मण:
(*iii*)	प्रजाभ्य:	–	त्रिधा
(*iv*)	मातु:	–	पय:
(*v*)	धातो:	–	स्वस्ति

13. संस्कृतेन उत्तरं लिखत (केचन **दश:** प्रश्ना: समाधेया:) – 2×10=20

(*i*) कृतप्रत्यया: कस्मिन् अर्थे भवति ?

(*ii*) तव्यत् विधायकं सूत्रं लिखत।

(*iii*) "दात्रम्" इत्यत्र क: प्रत्यय: ?

(*iv*) क्षायोग: सूत्रस्य उदाहरणं लिखत।

(*v*) कुरुचर: इत्यत्र प्रत्यय: ?

(*vi*) उपसर्जन संज्ञा कस्य भवति ?

(*vii*) "शिवकेशवौ" पदे शिवस्य पूर्वनिपातनं केन सूत्रेण क्रियते ?

(*viii*) युवसंज्ञासूत्रम् किम् ?

(*ix*) वाग्मी इत्यस्य सिद्धि: केन सूत्रेण भवति ?

(*x*) धर्म शब्देन चरति अर्थे क: प्रत्यय: भवति ?

(*xi*) यलोप विधिसूत्रम् लिखत।

(*xii*) अण् प्रत्ययविधि सूत्रम् लिखत।

418

14. निम्नलिखितेषु केचन **त्रयाः** प्रयोगाः समाधनीयाः – 5×3=15

एधितव्यम्, जनार्दनः, पण्डितः, श्रोत्रियः कदा, ज्ञातेयम्।

अथवा

कण्ठस्थी कृतस्य केचन **त्रयाः** प्रयोगाः साधनीयाः।

शाहिककोड-4/1920 801 (आदर्शलिङ्गाणि) ①

अनिवार्य संस्कृतम् —

Date: / /20

(खण्ड 'अ')

(सर्वेषां करते)

1— क — द — उज्जयनीनगरस्य 1×5 = 5

ख — अ — दश संरूपका

ग — अ — वसन्तक:

घ — स — नाटकस्य

ङ — ब — यौगन्धरायण:

2 — क — विहनविख्यातस्य, — 10

ख — उदयनस्य,

ग — उदयन:,

घ — रुपोदय:,

ङ — षड्:,

3 — सुम्मेलनम — 2×5 = 10

क — उदयन:

ख — आरुणि:

ग — विदूषक:

घ — भाग्यपंक्ति:

4 — संस्कृतेन उत्तरं लिखत — 3×5 = 15

1 — नायक: त्यागी, कृती, कुलीन:, सुश्रीक:, रूपयौवनोत्साही, दक्ष:, अनुरक्तलोक: वैदग्ध्यशीलवान् भवति ।

2 — दशसंरूपका रूपकाणि भवन्ति । यथा — नाटकं, प्रकरणं, भाण:, प्रहसनं, डिम:, व्यायोग:, समवकार:, वीथि: अंक:, ईहामृगश्चेति ।

3 — धीरललित नायको निश्चिन्त: मृदुस्वभाव: कलानिपुण: उदार: प्रेमी च भवति ।

420 P.T.O →

Date : / /20

4 — सर्वश्राव्यं प्रकाशं स्यात् । अर्थात् यद्वस्तु सर्वैः श्रवणयोग्यं तत् सर्वेषु प्रकाशते प्रत्यक्षी भवतीति प्रकाशं इति कथ्यते ।

5 — भवेदारम्भ औत्सुक्यं यन्मुख्यफलसिद्धये अर्थात् नायकप्रधान प्रयोजनस्य निष्पत्तये य उत्कटरोगः स आरम्भो भवेत् ।

5 — नाटकमेव नाट्यम् । इदमेव रूपकं कथ्यते । 10 रूपकस्य दश भेदेषु नाटकमेकं प्रकारः । अवस्थानुकृतिर्नाट्यम । आरोपकार रूपकम् । वादृशां नाम नाटकम् नाटकस्य वृत्तं रामायणादि प्रसिद्धिं भवेत् । पंचसन्धियुक्तं विलास धैर्यादि गुणैर्नाना विभूतिभिश्च युतं नानारसैश्च व्याप्तं भवेत् । सुख-दुःख समुत्पत्तिः वर्धिता भवेत् । तत्र पंचाङ्कं तदधिकास्यांकास्तत्र भवेयुः । नाटके च दिव्योऽदित्यो दिव्यादिव्यश्च कीदृशोऽपि नायको भवेदिति ॥

अथवा

कोई भी दो श्लोक

= X =

(खण्ड "ब")

(व्याकरण छात्राणां कृते न्यायसिद्धान्त मुक्तावल्यां प्रश्नाः)

6 — एकपदेन उत्तरत — 1X15 = 15

1 — सप्त ।

2 — चतुर्विंशतिः गुणाः ।

3 — द्विविधम् ।

4 — कालः एकएव ।

5 — सप्तविधम् ।

6 — रसः षड्विधः ।

7 — त्रिविधः स्पर्शः । ५२१

P.T.O →

8- षड्विधः सन्निकर्षः ।
9- अपरत्वं द्विविधम् ।
10- संयोग सन्निकर्षः ।
11- शब्द प्रत्यक्षे ~~सु सन्निकर्ष~~ समवाय सन्निकर्षः ।
12- जले तिष्ठति ।
13- बुद्धिः द्विविधा ।
14- गन्धः द्विविधा ।
15- आत्मादिव्यवहारहेतुर्दिक् ।

7- रिक्तस्थानानि — 1x5= 5
1- अनंभट्टः ।
2- पंच कर्माणि ।
3- द्विविधः ।
4- नवद्रव्याणि ।
5- द्विविधम् ।

8- — पञ्च प्रश्नाः समाधेयाः - 5x5 = 25

1- तदभिन्नं ज्ञानमनुभवः । तदभिन्नत्वं नाम स्मृतिभिन्नत्वम् । स्मृतिभिन्नत्व विशिष्ट-ज्ञानत्वमनुभवस्य लक्षणम् । तत्र विशेषणा-नुपादाने स्मृतावतिव्याप्तिः विशेष्यानुपा-दाने घटादावतिव्याप्तिरतद्वारणाय विशेष विशेष्योरुभयोरुपादानम् ॥

2- गन्धवत्त्वं पृथिव्याः लक्षणम् । लक्ष्या पृथिवी लक्ष्यतावच्छेदकं पृथिवीत्वम् गन्ध समानाधिकरण द्रव्यत्वव्याप्य जातिः पृथिव्या लक्षणम् । शीत स्पर्शवत्वादिलक्ष-णेषु जलादीनां लक्ष्यता । जलत्वादीनां लक्ष्यतावच्छेदकत्वं च बोध्यम् ॥

U22.

P.T.O →

Date : / /20

3 — तदुभयभिन्नं कारणं निमित्तकारणम् / यथा-
तुरीयमेवादिकं पटस्य /
तदुभयभिन्नं कारणं निमित्तकारणमिति / सम-
वायि समवायिकारण कारणाय तदुभयभिन्न-
मिति / विशेषादावतिव्याप्तिवारणाय
कारणमिति /

4 — व्याप्तिविशिष्टपक्ष-धर्मताज्ञानं परामर्शः/
यथा वह्निव्याप्यधूमवानयं पर्वत इति
ज्ञानं परामर्शः, तज्जन्यं पर्वतो वह्निमा-
निति ज्ञानमनुमितिः //

5- वाक्यं द्विविधम् / वैदिकं लौकिकं च /
वैदिकमीश्वरोक्तत्वात्सर्वमेव प्रमाणम् /
लौकिकं त्वाप्तोक्तं प्रमाणम् / अन्यदप्रमाणम् //

6 — विहितकर्मजन्यो धर्मः /
निषिद्धकर्मजन्यस्त्वधर्मः //

9 — संस्कारस्त्रिविधः वेगो, भावना स्थितस्थापक-
श्चेति / वेगः पृथिव्यादिचतुष्टयमनोवृत्तिः /
अनुभवजन्या स्मृतिहेतुर्भावना, आत्ममात्रवृत्तिः/
अन्यथाकृतस्य पुनस्तदवस्थापकः स्थितिस्था-
पकः / कटादिपृथिवीवृत्तिः //
अथवा
सर्वेषामनुकूलवेदनीयं सुखम् //

10 — 1×5=5

1 — द - पाणिनिः /
2 - अ — व्याकरणशास्त्रे /
3 — ब — वर्तमानकाले / 423

4 — स — चतुर्थी
5 — इ — अव्ययीभाव समास ।

11 — 1×5 = 5
1 — जय: ।
2 — च ।
3 — आधार संज्ञा ।
4 — सप्तमी
5 — चतुर्थी सम्प्रदाने ।

12 — युग्ममेलनं
1×5 = 5
1 — त्रिधा
2 — पय:
3 — स्वहित
4 — स्मरति
5 — कर्मठ:

13 — प्रश्नोत्तराणि —
2×10 = 20
1 — कृत प्रत्यया: भावकर्मणो: भवन्ति ।
2 — "तव्यत्" प्रत्ययविधायकं सूत्रम् —
तव्यत्तव्यानीयर: ।
3 — दात्रम् इत्यत्र 'ष्ट्रन् प्रत्यय:' विहित: ।
4 — "क्षायो म:" उदाहरणमस्ति "क्षाम:" ।
5 — अत्र "ट" प्रत्यय: विहित: ।
6 — समासे प्रथमानिर्दिष्टम् उपसर्जन संज्ञा भवति ।
7 — "विकेशवौ" पदे विकल्प एवं निपातनं
"अल्पाच्तरम् इति सूत्रेण क्रियते ।
8 — 'जीवति तु वंश्ये युवा' इति ।
9 — वाचोग्मिनि: इति सूत्रेण ।
10 — ठक् प्रत्यय: भवति — यथा — धार्मिक:
11 — हलो यमां यमि लोप: अनेन सूत्रेण ।
12 — अश्वपत्यादिभ्यश्च ' इति ।

6

Date: / /20

14— एधितव्यम् — एध् धातोः 'कर्तरि कृत्' इति सूत्रं प्रबाह्य 'तयोरेव कृत्यक्तखलर्थाः' इति नियमाद्भावे 'तव्यत्तव्यानीयरः' इति तव्य प्रत्यये 'आर्धधातुकस्येड्वलादेः' इति इटि "एधितव्य' इति स्थिते 'कृत्तद्धित-समासाश्च' इति प्रातिपदिक संज्ञायां सौ भावे 'औत्सर्गिकं क्लीबत्वं' इति क्लीबत्वात् सोरमि पूर्वरूपे "एधितव्यम्" इति॥

जनार्दनः — जनमर्दयतीति विग्रहे 'अर्द धातोः' णिचि 'नन्दिग्रहि' इति ल्यु प्रत्यये "युवोरनाकौ" इति योरनादेशे णि लोपे कर्तृकर्मणोः कृति' इति जनमिति कर्मणि षष्ठीविभक्तौ षष्ठी समासे सुब्लुकि 'एकदेश-विकृतमनन्यवत्' इति प्रातिपदिकत्वात् सौ रुत्वे विसर्गे — जनार्दनः —

इति॥

पण्डितः — सदसद्विवेकिनी बुद्धिः पण्डा, पण्डा बुद्धिः सञ्जाताऽस्येति पण्डितः। पण्डा शब्दात् तदस्य संजातं तारकादिभ्य इतच् इति इतचि अनुबन्ध लोपे अव्यादलोपे विभक्तिकार्ये तद् सिद्धिः — ॥

श्रोत्रियः — छन्दोऽधीते इति विग्रहे "श्रोत्रियश्छन्दोऽधीते' इति निपातनात् 'छन्दः' शब्दात् घन् प्रत्यये छन्दः शब्दस्य श्रोत्रादेशे 'च विहिते घस्य ~~इथिरे~~ इयादेशे अव्यादलोपे विभक्तिकार्ये तत्सिद्धिः॥

॥ इति॥

अथवा

ऐच्छिक

जोशी

Sign 15/1970

पद्दे